

Інститут політичних і етнонаціональних досліджень
імені І.Ф. Кураса НАН України

Рибак Андрій Ігорович

УДК 323: 94 (477) „1939/1950” Р 49

**КОНЦЕПЦІЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ
В ІДЕОЛОГІЇ ОУН (1939-й – 1950-ті РОКИ)**

Спеціальність 23. 00. 01 – теорія та історія політичної науки

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата політичних наук

Київ - 2007

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Розбудова самостійної України, подальший поступ державотворчих процесів та модернізації суспільства потребують шанобливого ставлення до власної історії і реконструювання подій та явищ минулих часів, які є ланкою процесу розвитку нації. Одним з яскравих явищ політичної історії України ХХ ст. стала діяльність Організації українських націоналістів.

Проте п'ятнадцяти років незалежності виявилось не достатньо для вичерпного вивчення руху, який активно діяв понад третину століття і продовжує своє існування сьогодні. Відповідно, окремі аспекти діяльності ОУН не повною мірою відображені в історії політичної думки України. Це, своєю чергою, є однією з причин численних псевдонаукових трактувань і спроб нав'язати суспільству суб'єктивні, спотворюючі дійсність, стереотипи.

Одним з таких маловивчених аспектів є розроблені Організацією українських націоналістів концепції будівництва незалежної держави. А тому їх ґрунтовне і комплексне дослідження залишається актуальним з наукової точки зору, таким, що сприятиме створенню цілісної картини діяльності Організації.

ОУН у сучасному українському суспільстві сприймається неоднозначно. Відтак об'єктивний аналіз явища буде внеском у формування неупередженого знання про неї та знизить рівень деструктивності дискусій навколо цієї організації. Окрім того, ряд ідей, напрацьованих її теоретиками, можуть бути використані на сучасному етапі державотворення. Таким чином, потреба дослідження теми зумовлюється недостатнім вивченням поставленої нами наукової проблеми, яка має теоретичне і практичне значення.

Ступінь наукової розробки теми. Після проголошення незалежності України з'явилося чимало праць, які торкалися питання державотворення у планах ОУН. Проте узагальнюючого дослідження, що розкривало б поставлену нами проблему немає.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація пов'язана з науковими дослідженнями з історії політичних вчень, які здійснюються на кафедрі політології Національного університету „Острозька академія”.

Мета й завдання дослідження. Мета роботи – реконструювати концепцію української держави в офіційних документах та працях діячів ОУН. Для досягнення мети дисертант поставив ряд **дослідницьких завдань**:

- охарактеризувати етапи формування та еволюцію політичних програм ОУН;
- з'ясувати теоретико-практичні аспекти функціонування держави та суспільства в ідеології ОУН;
- проаналізувати плани організації адміністративного та державно-владного апарату;

- виявити ступінь розробки соціально-економічних аспектів майбутнього державного устрою у програмних документах Організації;
- простежити напрями етнонаціональної та релігійно-культурної політики ОУН.

Об'єктом дисертаційного дослідження є ідеологія ОУН.

Предметом дослідження – формування теоретичних засад майбутнього державного устрою в ідеології ОУН.

Хронологічні рамки дисертації охоплюють період з 1939 року (завершення формування довоєнної концепції держави та її втілення у програмі II Великого Збору ОУН) до кінця 1950-х років (остаточне закріплення поділу ОУН С. Бандери (далі – ОУН(б)) на дві фракції та фактичне завершення повоєнної еволюції ідеології і програм усіх середовищ Організації).

Методологічна та теоретична основа дослідження. Для досягнення поставлених завдань дисертант використав наступні методи: описовий, аналізу та синтезу, проблемно-хронологічний, ретроспективний і порівняльний аналіз, структурно-функціональний, системний та елементи дискурс-аналізу, що дав можливість відтворити домінуючі світоглядні парадигми та підтекст документів.

Так, методи аналізу та синтезу дали змогу із значної сукупності ідей ОУН виокремити та поєднати в цілісні концепції плани розвитку складових державного життя.

Застосування проблемно-хронологічного та ретроспективного методів допомогло простежити витоки та еволюцію ідей і поглядів офіціозу Організації щодо досліджуваної проблематики.

Структурно-функціональний підхід дав можливість аналізувати концепцію української держави не просто як сукупність чітко визначених планів, але і продемонструвати їх специфіку відповідно до трьох середовищ ОУН.

Метод порівняльного аналізу дозволив співставити офіційні платформи та погляди низки діячів груп А. Мельника, С. Бандери, Л. Ребета, які утворювали окремі організації. В той же час, системний метод дав можливість зберегти принцип цілісності позицій оунівців, підвести їх під знаменник єдиної націоналістичної ідеології.

Наукова новизна отриманих результатів. Автор вперше в українській політичній науці здійснив спробу комплексного аналізу теоретичної і публіцистичної спадщини ОУН з метою виокремлення та відтворення цілісної концепції побудови державного механізму. Здійснено спробу узагальнити в окремій науковій роботі комплекс ідей трьох середовищ Організації, присвячений питанням державотворення. Вивчення окремих аспектів ідеології українського націоналізму, які привертати увагу дослідників і раніше, істотно поглиблено. Наукову новизну дослідження конкретизовано в таких положеннях:

- доведено, що Організація українських націоналістів, окрім розроблених стратегії і тактики боротьби за незалежність, мала значні теоретичні напрацювання щодо змісту державності;
- з'ясовано, що групи А. Мельника, С. Бандери, Л. Ребета різнилися рівнем і глибиною планів та розробок зазначеної проблематики;

- визначено, що політичні позиції ОУН пройшли еволюцію і зазнали змін під час Другої світової війни в напрямку від тоталітаризму до демократії та відмови від дискримінаційних, антигуманних гасел;

- встановлено, що теоретики ОУН значно більшу увагу приділяли проблемі політичного режиму держави, аніж конкретній формі правління;

- доведено, що Організація виробила чіткі та конкретні плани соціально-економічного розвитку держави;

- запропоновано вважати погляди діячів ОУН А. Мельника (далі – ОУН(м)) та ОУН(б), незважаючи на їх еволюцію, такими, що залишилися на позиціях націоналізму у політичній і релігійно-культурній сферах та є подібними до соціал-демократичних в економічній;

- з'ясовано, що група Л. Ребета, яка оформилася як „ОУН за кордоном” (далі – ОУН(з)), відійшла від основних засад націоналістичної ідеології і наблизилася до лібералізму та соціал-демократії.

Науково-теоретичне та практичне значення роботи. Основні положення дисертації та фактологічний матеріал можуть бути використані при подальших дослідженнях історії української політичної думки, зокрема, теорії та практики українського націоналізму. Матеріали роботи можна також застосовувати в навчальному процесі, при підготовці лекційних курсів чи окремих занять з проблем вивчення історії політичних та правових вчень України.

Апробація результатів дослідження. Ключові положення дисертації було викладено у доповідях на наступних заходах: науково-практичній конференції „Ефективність державного управління в контексті європейської інтеграції” (Львів, 2004р.), міжнародній науковій конференції „Боротьба народів Центральної та Східної Європи з тоталітарними режимами в ХХ столітті” (Кам'янець-Подільський, 2004р.), науково-практичній конференції „Проблеми державотворення та захист прав людини в Україні” (Острогор, 2004р.), міжнародній науково-практичній конференції „Національні рухи опору в Східній і Центральній Європі кінця 1930-х – середини 1950-х років” (Київ, 2005р.), науково-практичній конференції „Проблеми та перспективи викладання політології у вищій школі” (Львів, 2006р.), регіональній науково-практичній конференції „Система безпеки в країнах Центральної і Східної Європи у післявоєнний період (1946-2006 рр.)” (Рівне, 2006р.).

Публікації. За темою дисертації автор одноосібно опублікував 10 наукових статей, з яких 4 опубліковані у фахових виданнях, затверджених ВАК України.

Структура роботи. Робота складається зі вступу, п'яти розділів, висновків, списку використаних джерел та літератури. Повний обсяг дисертації – 237 сторінок, з них 25 сторінок – список використаних джерел та літератури, що містить 349 позицій.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** визначено актуальність теми, сформульовано мету, основні завдання, об'єкт і предмет дослідження, розкрито наукову новизну, подана

методологічна основа дисертації, її практичне значення, попередня апробація, наведена структура.

У першому розділі – „Теоретико-методологічні засади, стан наукової розробки теми та джерела дослідження” – розглядаються методологічні принципи, які лягли в основу роботи. Зокрема – історизму, що полягає у дослідженні ідеології ОУН з погляду її генези у минулому та тенденцій розвитку на майбутнє. Дисертант доповнив його політологічним аналізом, що, на відміну від історичного, містить інтерес до проектів, які можна перетворити на політичну практику.

Автор використовував проблемно-хронологічний підхід до висвітлення питань. Введено усталені поняття та актуальні проблеми державотворення у сферу дослідження, простежено способи їх вирішення у політико-філософських концепціях ОУН. Політологічний аналіз проводився крізь призму дослідження доктрин щодо головних елементів форми держави (правління, політичного режиму) та основних складових впорядкованого життя суспільства (політичної, соціально-економічної, культурної).

Розкриваючи стан дослідження проблематики, слід зазначити, що повної та ґрунтовної праці, яка б висвітлювала державотворчі ідеї ОУН, немає. Проте, існує вражаючий масив матеріалів, що допомагає з'ясувати природу та особливості ідеологічних основ діяльності Організації, причини і наслідки еволюції програмних засад, роль зовнішніх впливів та умови діяльності тощо.

Доробок, який розкриває діяльність ОУН, можна поділити на декілька основних груп. Це праці емігрантського середовища українців; роботи повоєнної радянської історіографії та сучасних російських вчених; праці західних авторів; дослідження, проведені в незалежній Україні.

Зарубіжна україністика – видання авторів українського походження, учасників та свідків розглядуваних подій становить вагомий комплекс матеріалів. Ідеологічно-програмові питання діяльності ОУН висвітлені у творчій спадщині багатьох її діячів. Але часто їх праці рясніють суб'єктивізмом. Подекуди на них наклався фактор повоєнної ідейно-політичної боротьби в націоналістичному середовищі.

Радянська історіографія перебувала під пресом тоталітарної державної системи, а тому діяльність ОУН висвітлювалася виключно в негативному світлі.

Західні автори намагалися об'єктивно дослідити ідеологію ОУН. Але багато аспектів досліджуваної нами проблеми розглянуто поверхнево або шляхом подачі фактів без детальнішого аналізу.

У сучасній українській науці відбувається переосмислення діяльності ОУН, відходять у минуле упереджені погляди, поступово вимальовується об'єктивний образ середовищ Організації, їх політичні цілі. Окремі аспекти проблеми ставали предметом вивчення та аналізу багатьох вчених. Так, питання ідеології та практики ОУН відображені у працях Т. Андрусяка, О. Багана, А. Боляновського, Я. Дашкевича, О. Зайцева, В. Іванишина, Г. Касьянова, А. Кентія, Ю. Киричука, С. Кульчицького, О. Лисенка, Ю. Шаповала, М. Швагуляка. Національне питання у програмах Організації та ставлення до нацменшин висвітлене у працях К. Бондаренка, В. Деревінського, Г. Дичковської, А. Русначенка, В. Трофимовича. Плани ОУН щодо організації

адміністративно-владного апарату дослідили Д. Веденєєв, О. Панченко, І. Патриляк, С. Таран, В. Ходак, Б. Червак. Соціально-економічні аспекти державотворчих ідей ОУН розкрито у працях І. Вдовичина, О. Сича, С. Тимченка, М. Якименка.

Водночас такі складові державотворчої проблематики як трактування оунівцями категорії „держави”, концепції суспільного устрою та політичного режиму, плани щодо формування і діяльності вищих органів влади, промислова, фінансова, релігійна, національно-культурна політика майбутньої держави є малодослідженими. Віддаючи належне значним досягненням вчених, все ж слід зазначити, що, окрім деяких винятків, аналіз здійснювався в історичному аспекті. Тоді як у політологічному руслі, на нашу думку, тема залишається не вивченою.

Джерела, які використовувалися під час дослідження, можна поділити на декілька груп: 1) офіційні документи ОУН як опубліковані в різноманітних збірниках, так і випущені окремим тиражем; 2) архівні неопубліковані матеріали; 3) теоретичні та публіцистичні праці діячів ОУН; 4) спогади, праці історичного характеру членів Організації; 5) збірники архівних документів та різноманітних матеріалів з історії ОУН, упорядковані сучасними дослідниками.

Серед зазначених груп джерел особливу цінність становили праці та спогади таких оунівських діячів як Д. Андріївський, О. Бойдуник, З. Городиський, А. Жуковський, А. Камінський, К. Кононенко, В. Мартинець, П. Мірчук, Д. Мирон, Р. Млиновецький, С. Онацький, М. Прокоп, Л. Ребет, Д. Ребет, І. Сагайда, Я. Стецько та ін. Саме доробок зазначених авторів творить цілісну концепцію самостійної держави та функціонування усіх її механізмів.

У дослідженні використовувалися неопубліковані матеріали, які зберігаються у фондах Державного архіву Служби безпеки України (ДА СБУ), Центральному державному архіві вищих органів влади та управління України (ЦДАВОВУУ), Державному архіві Рівненської області (ДАРО). Вони дали можливість простежити державницькі ідеї членів ОУН в Україні.

Зазначені документи та матеріали дозволяють провести комплексне дослідження державотворчих планів ОУН 1939-го – 1950-х років.

У другому розділі – „Організація українських націоналістів: формування і еволюція ідеології та програмних засад” – охарактеризовано основні етапи формування, а також причини і напрямки еволюції ідеологічних та програмних аспектів Організації українських націоналістів. Висвітлено причини повстання явища, яке організаційно оформилося в структуру під назвою „ОУН”.

Оунівці проголошували себе послідовниками „ідеалістичного” світогляду. Вважали націю за абсолютну вартість, принципово заперечували інші цінності, що виходять за межі національних інтересів.

Український націоналізм був явищем генетично самостійним, хоч у своєму розвитку він зазнав беззаперечних впливів з боку відповідних чужоземних зразків. Автор погоджується з тими дослідниками, які вважають, що ідеологія

ОУН є певного роду синтезом французького інтегрального націоналізму, італійського фашизму, українського консерватизму та власне українського націоналізму.

На нашу думку, незважаючи на схожість деяких рис оунівської ідеології із європейськими зразками, програмні позиції українських націоналістів були оригінальними та відмінними від інших у багатьох принципових питаннях.

Розкол ОУН 1940р. призвів до утворення двох середовищ: під проводом А. Мельника і С. Бандери. Проте ідеологічні та програмні засади обох груп фактично не відрізнялися.

Переломним етапом розвитку ідеології українського націоналізму стала Друга світова війна. Світогляд населення Східної України, скомпрометованість тоталітарних ідей стали визначальними факторами для розробки нових засад ідеології та програми. Зміни відбувалися у напрямі до лібералізації: все більший наголос на правах особи, відкидання етно- і расової винятковості, толерантність до політичного плюралізму, а також спроба сформувати привабливу, в дечому популістську, соціально-економічну програму. Зміни знайшли відображення у постановках III Надзвичайного Великого Збору ОУН(б) (далі – III НВЗ ОУН(б), серпень 1943р.). Певна еволюція довоєнних позицій відбувалася також в середовищі ОУН(м).

Після війни серед членів ОУН(б) бачення напрямків програмних змін не збігалося, що переросло у черговий конфлікт, відхід частини діячів на чолі з Л.Ребетом і їх оформлення в 1953р. як ОУН(з). Але на відміну від розколу 1940р., повоєнні події носили вже характер суперечок про зміст ідеології націоналізму. Позиції групи Л.Ребета були наближеними до ліберальних у політичній сфері та соціал-демократичних – в економічній. Націоналізм у програмі зводився лише до прагнення здобути незалежну державу.

Початок еволюції ОУН(м) в напрямі до визнання ряду демократичних принципів отримав своє продовження після 1944р. Поштовху демократизації надав, на нашу думку, О.Бойдунік. Його концепція „національного солідаризму” прийшла на зміну „націократії” М.Сціборського. Автор повністю погоджувався з потребою політичного плюралізму та участі партій у формуванні органів влади, впровадження демократичних прав громадян, реалізації принципу стримань і противаг органів влади та ін.

У **третьому розділі – „Політичний режим та організація державно-владного апарату в теоретико-публіцистичній спадщині ОУН”** – з’ясовано теоретико-практичні аспекти функціонування державного механізму та суспільних інституцій в ідеології ОУН.

У першому підрозділі – „Сутність категорії „державна” – проаналізовано трактування провідними членами ОУН терміну „державна”, причини її виникнення, основні ознаки, функції, особливості взаємовідносин з громадянами тощо.

Розуміння суті держави націоналістами йшло в руслі теорій патерналізму: її призначення – вирішувати загальносуспільні потреби, здійснення яких не підвладне будь-якій іншій організаційній структурі. Зокрема, забезпечення внутрішньої єдності суспільства.

Основними функціями держави політична думка ОУН вважала забезпечення всебічних умов розвитку народу і регулювання розрізаних інтересів на

внутрішньополітичній арені та охорону від зовнішньої небезпеки (регулюючи, координуючи, захисну функції).

Оунівська теорія піддала гострій критиці ліберальну концепцію держави з її наголосом на індивідуальних свободах кожного. В той же час вона передбачала певний мінімальний набір невідчужуваних прав громадян.

У другому підрозділі – „Суспільний устрій майбутньої держави” – проаналізовано сформовані в кінці 1930-х років позиції ОУН щодо принципів організації суспільства та основних засад політичного режиму майбутньої української держави.

Політичний режим націоналізму, який пропагувався на початку Другої світової війни, отримав назву „націократія”. Її основними принципами називалися: національний солідаризм, професійно-становий поділ, однопартійність, безкласовість, політичний активізм, заперечення суспільної рівності людей, авторитаризм.

В основі суспільного устрою була покладена становна система та формування усіх представницьких органів влади на її основі. Вона протиставлялася класичній схемі європейського парламентаризму та загальних виборів і була наближеною до італійського фашистського корпоративізму.

У третьому підрозділі – „Зміна концепції політичного режиму” – простежено еволюцію ставлення оунівців до проблеми змісту суспільно-політичного життя у напрямі визнання ряду демократичних принципів та з’ясовано трактування оунівцями сутності поняття „демократія”.

Зміни в програмі ОУН(б), внесені її III НВЗ, стали початком певних ідеологічних розходжень в націоналістичному середовищі. Програма бандерівців вже не містила положень про становий поділ; людина проголошувалася найвищою цінністю. Пропонований режим названо не „націократією”, а спочатку – „новим ладом” і згодом – „демократичним ладом”. Було відкинуто претензії на особливу привілейовану роль ОУН у державі. Зазнало змін також бачення ролі партій у житті суспільства.

Загалом, після війни оунівці задекларували, що суспільний устрій повинен бути побудований на демократичних засадах. Проте розуміли ці засади по-різному.

Діячі групи С.Бандери та ОУН в Україні вважали, що демократія не є ідеалом, який достатньо проголосити, а лише окресленими свободами співіснування елементів суспільства, набором інструментів державної політики.

У той же час Л.Ребет та його прихильники зводили демократію до певного непорушного ідеалу, гарантій розвитку окремих громадян, а вже через них – усієї нації. Вони заперечували класичний постулат націоналізму про перевагу спільних інтересів над інтересами людини.

ОУН(м) залишалася на позиціях поділу суспільства на стани і формування органів влади на їх основі. Повоєнними нововведеннями в програмах Організації було лише визнання політичної опозиції, формування законодавчої влади з представників не лише станового, а й „політичного життя”. До демократії

мельниківці теж підійшли з рядом застережень, які в цілому збігалися з позиціями ОУН(б).

У четвертому підрозділі – „Способи формування органів влади та їх функції у проектах ОУН(б)” – висвітлено погляди теоретиків та публіцистів-бандерівців на питання механізму організації, принципів взаємодії і функції центральних та місцевих органів влади у незалежній державі.

Офіційні документи ОУН(б) 1940 – 1941рр. підтверджують початкове прагнення Організації до монопольних позицій у державі та ідеї тотальності націоналізму в усіх сферах життя. Документи передбачали напівреспубліканську президентську форму правління з елементами одноособної диктатури.

У 1940р. член ОУН(б) Д.Мирон запропонував свій проект устрою держави, в якому помітні не лише риси авторитарного політичного режиму, але й ознаки республіканської президентської форми правління з поділом влади на три гілки та місцевим самоврядуванням, щоправда, підконтрольним виконавчій гілці влади.

Зміни, внесені III НВЗ ОУН(б), відкоригували пункти бачення політичного режиму, але не відобразили цілісної концепції організації апарату влади. Фактично відмовилися від розробки цих питань теоретики ОУН за кордоном. Лише праці деяких публіцистів в Україні дають можливість простежити хід думок у цьому напрямку. Один з ідеологів ОУН(б) в Україні – П.Федун – пропонував проект парламентської демократичної республіки. З логіки викладу ним матеріалу, ми припускаємо, що президент був би носієм обмеженого кола повноважень, які притаманні парламентським республікам. Отже, центр ваги було зміщено з голови держави до представницького законодавчого органу.

У п'ятому підрозділі – „Концепції організації владних інститутів ОУН(м)” – досліджено її офіційні та неофіційні документи з метою аналізу позицій щодо способів утворення, порядку функціонування органів державної влади і місцевого самоврядування на різних етапах державотворення.

З програми тоді ще єдиної Організації, прийнятої на II ВЗ ОУН (1939р.), випливає, що майбутня українська держава мала бути президентською республікою з сильною владою її голови та тоталітарним однопартійним режимом.

У „Нарисі проекту основних законів(конституції) Української Держави” М.Сціборського (далі – Конституція) (1940р.) запропонована форма державного правління наближалася до конституційної монархії. Причому, конституція не накладала суттєвих обмежень на повноваження голови держави, відкидала партійно-парламентарну організацію, місце партій у державних органах мали займати синдикатні організації. Не передбачалося також незалежних органів місцевого самоврядування.

У 1944р. політико-правова думка ОУН(м) підготувала ще один проект конституції держави де було враховано нові тенденції, які з'явилися під час війни. Запропоновану форму ми з упевненістю можемо назвати „республіканською”, своєрідним проектом парламентсько-президентської республіки. Але плани демократизації суспільного життя все ще носили половинчатий характер.

Автором ще одного цілісного проекту майбутньої державної системи був О.Бойдуник. Його „Національний Солідаризм” (1946р.) поєднував у собі як авторитарні,

так і демократичні елементи. Проект свідчив про тенденції поступового перенесення оунівською політичною думкою центру влади від одноособової інституції – голови держави – до колективного органу (парламенту).

У **четвертому розділі – „Економіко-соціальні аспекти української державності”** – проведено аналіз основних напрямків соціально-економічного розвитку держави за ідеологією Організації українських націоналістів.

У першому підрозділі – „Базові засади та принципи соціально-економічної думки ОУН” – з'ясовано основні принципи розвитку господарсько-фінансової сфери держави, які відображені у документах та матеріалах Організації.

Оунівці намагалися поєднати традиції господарювання та тогочасні тенденції розвитку економіки у світі. Пропонувалася принципово нова програма розвитку господарства, що була своєрідним синтезом ліберальної (капіталістичної) та соціалістичної систем.

Загалом, можна виділити такі основні аспекти соціальних та економічних питань у працях діячів ОУН: підкреслювалася важливість ролі держави в економічній сфері; декларувалося особливе ставлення до праці та її роль; пропонувалося специфічне розуміння власності; вважалася неприпустимою експлуатація людини.

Особлива увага зверталася на потребу державного втручання в економічну сферу у формі: керівництва державними підприємствами, нормування випуску продукції, розподілу сировини, цінової політики та регулювання відносин між працедавцями і працівниками.

У другому підрозділі – „Візія розвитку сільськогосподарського виробництва” – показано комплекс проблем, пов'язаний з розвитком аграрного сектору економіки країни, що піднімався в документах та працях оунівців.

Діячі ОУН вважали хліборобство основною суспільною верствою, яка є консерватором національної ідеї та фактором безпеки держави.

Оунівці пропонували широкомасштабну аграрну реформу, яка повинна була враховувати передусім соціальну структуру суспільства та аграрне перенаселення і потребу впровадження нових методів господарювання.

Керуючись чіткими розрахунками, як мельниківці, так і бандерівці були проти негайного руйнування колгоспів. Перехід до нових, індивідуальних форм землекористування мав бути поступовим.

Інтересам української держави, з точки зору ОУН, мав відповідати розвиток системи трудового селянського господарства, заснованого на праві приватної власності і спадковості. Приватну власність повинне обмежувати державне регулювання вільного купівлі-продажу землі.

Не виключалося надання наділів іноземцям та утворення селянських спілок для колективного ведення господарства.

У третьому підрозділі – „Промислове виробництво в майбутній українській державі” – дисертант проаналізував бачення членством ОУН напрямків розвитку політики держави у сфері промислового виробництва.

Згідно планів ОУН, початкові заходи влади мали полягати у поступовій заміні існуючих форм господарювання та усунуванні промисловості. Наступний етап – розподіл підприємств між різними формами власності: державною, муніципальною, спільною (кооперативною), приватною. Приватна власність у промисловості підпадала під низку обмежень з боку держави.

Загальний план промислового виробництва, відповідно до позицій оунівців, повинен був базуватися на таких засадах: репрезентації всіма галузями виробництва; гармонійного співіснування промисловості з усім комплексом економіки; рівномірного географічного розміщення; пристосування методів розвинутих країн; приватної ініціативи, підконтрольної владі тощо.

У четвертому підрозділі – „Основні напрямки політики в соціальній сфері” – на основі аналізу теоретико-публіцистичних праць та офіційних документів ОУН відображено концепцію соціальної політики в майбутній незалежній державі.

Традиційний наголос націоналістичної ідеології на суспільному питанні відзеркалювався у планах запровадження широкої системи соціального захисту населення майбутньої держави. Деякі аспекти, на нашу думку, носили популістський характер.

У руслі соціальної політики оунівці розглядали: проблеми пенсійного та соціального забезпечення, питання права на засоби виробництва як умову соціальної рівності і справедливості, систему соціального страхування, принципи політики щодо оплати праці, проблеми зайнятості громадян і охорони праці та ін..

Аналізуючи пропонувану систему соціальної політики, знаходимо низку механізмів захисту прав працівників: від формування керівництва підприємства виключно за участю трудового колективу та діяльності профспілок і станових органів і до утворення спеціальних робітничих судів.

У п'ятому підрозділі – „ОУН та організація валютно-фінансової системи незалежної держави” – з комплексу оунівських матеріалів, присвячених соціально-економічному розвитку країни, дисертант виокремив позиції щодо функціонування торгівельно-фінансової, грошової, податкової, банківської систем.

У торгівлі теж передбачалося три форми власності. За державою залишалася велика торгівля, зовнішньоторговельні операції, а також право монопольного продажу деяких видів товарів. У документах неодноразово наголошувалося на податковому, адміністративному та іншому сприянні дрібній та середній торгівлі, на заходах протекціоністського характеру.

Міжнародний торгівельний режим, започаткований у 1947р. і трансформований у Світову організацію торгівлі (СОТ) в 1994р., був не прийнятним для оунівців. Вони виступали за регіональні торгівельні програми рівнозначних в економічному розвитку країн. Але у 1950-х роках лідери ОУН дещо змінили позицію. Вони усвідомили, що залишатися осторонь економічних інтеграційних процесів Україні буде не вигідно.

У банківській системі планувалися державна, кооперативна та приватна форми власності. Пропонувалася така структура: на чолі – центральний банк, основне завдання якого – нагляд за діяльністю кооперативних та приватних банків. Передбачалося також існування низки галузевих банків.

Щодо податкової системи, то планувався єдиний, рівномірний, поступовий і прямий податок при обмеженій кількості непрямих. У сільському господарстві допускався також натуральний податок.

У **п'ятому розділі – „Етнонаціональний та релігійно-культурний розвиток держави”** – висвітлено плани державної політики трьох груп ОУН щодо національних меншин, церковно-релігійної та освітньо-культурної сфер.

У першому підрозділі – „Політико-правові погляди щодо громадянських свобод нацменшин” – відображено засади етнонаціональної політики українського націоналізму, еволюцію поглядів на це питання та відмінності позицій усіх середовищ ОУН.

ОУН С.Бандери, починаючи з 1943р., у ставленні до національних меншин пройшла шлях еволюції та переорієнтації поглядів 1930-х і навіть початку 1940-х років. Зміни спрямовувалися до демократизації та гуманізації поглядів, хоча цей процес відбувався далеко не рівномірно. Дискусії стосовно ставлення до нацменшин стали однією з точок зіткнення поглядів діячів ОУН в Україні, Закордонних Частин ОУН та ОУН(з).

Воєнна дійсність та запити населення Сходу України спричинили заперечення діячами ОУН в Україні усіх рис тоталітаризму та дискримінації у ставленні до інших національностей. Проте позиція старих членів на чолі з С.Бандерою довгий час залишилася незмінною.

Подібною до бандерівської була неофіційна лінія мельниківців. Водночас в їхніх офіційних програмних документах теж спостерігаємо тенденцію до демократизації поглядів. На нашу думку, це свідчить про політику подвійних стандартів.

Узагальнюючи ставлення середовищ ОУН до нацменшин, робимо висновок, що воно пройшло еволюцію від дискримінаційного до демократичного. Проте, якщо представники закордонної групи С.Бандери стали на позицію ОУН в Україні, то ОУН(м) залишалася більш консервативною. І хоча на офіційному рівні зміни були проведені, але в публіцистичних творах частина провідних діячів-мельниківців залишилися на довоєнних тоталітарних позиціях.

У другому підрозділі – „Релігійна політика суверенної держави” – висвітлено офіційні та неофіційні погляди ОУН на проблему церковно-релігійної політики незалежної держави.

З'ясовано, що погляди всіх груп Організації на роль релігії в державі еволюціонували у напрямку до демократичних стандартів релігійного плюралізму та індивідуальності. Проте роль релігійного чинника у вихованні громадян визначалася як надважлива.

Націоналістична теорія розмежовувала поняття релігії та церкви. Відповідно, по-різному визначала їхнє місце, роль, функції в житті суспільства.

В якості пріоритетної ідеї висувалася потреба об'єднання церков. Вона обґрунтовувалася тим, що релігійні відмінності призводять до внутрішніх конфліктів. Щоправда, гостро це питання не ставилося і розглядалося як довготермінова перспектива.

Проведений нами аналіз показав: позиції членів ОУН щодо питань церковно-релігійних відносин у майбутній державі були суперечливими. З одного боку, проголошувалася рівність віросповідань, з іншого – мова йшла про недопущення т.зв. „шкідливих” культів та сект. Критерієм „шкідливості”, очевидно, була б лояльність до новоствореної держави. Декларувалося, що держава стоїть понад конфесіями, а, з іншого боку, в документах йшлося про підтримку лише православної та греко-католицької церков. Проголошувалася автономія церков та заперечення „цезаропапізму” і водночас йшлося про „опіку” держави над церквою. У програмах зазначалося про свободу совісті і тут же – про боротьбу з атеїзмом.

У третьому підрозділі – „Культурно-виховні аспекти державності” – розкрито роль та значення культури у контексті державотворення, принципи організації системи освіти і виховання, а також визначено ідеал громадянина, до якого прагнув націоналізм за їх посередництвом.

Приділяючи велику увагу духовній сфері, оунівці вважали, що лише культура, заснована на традиціях і звичаях народу, дає можливість реалізувати свій потенціал окремим громадянам і, відповідно, нації. Довоєнна ідея тотальності націоналізму мала на меті повністю контролювати культуру сферу.

У воєнний та післявоєнний періоди ОУН відмовилася від таких засад, але особлива увага до культурної сфери залишалася. Це було викликане намаганням виправити наслідки негативного та вкоріненого впливу російської культури. Усвідомлення неабиякої ролі освітньо-виховної сфери у пропаганді тих чи інших ідей породжувало плани абсолютного державного контролю за останньою.

У концепціях майбутньої української держави значна увага відводилася також проблемі окремої людини, її ролі в житті суспільства та держави. У цьому питанні оунівці часто відштовхувалися від переосмислення ліберальних засад. Націоналісти заперечували обидві крайності взаємостосунків між особою і суспільством і вивели свою формулу: права кожної людини є прямо пропорційними до обов’язків перед нацією.

Діячі ОУН в Україні після війни головну увагу приділяли обґрунтуванню ідей свободи окремої людини. Цьому повинна була сприяти побудова всього державного механізму та апарату влади.

Висновки

У результаті проведеного дослідження дисертант прийшов до наступних висновків.

В ідеології ОУН міститься значний комплекс ідей розбудови держави. Під останньою розумілася втілена в особі уповноважених органів суверенна влада та її легітимна можливість підпорядковувати собі інші елементи суспільного життя. Незалежна держава розглядалася як необхідна передумова еволюційного розвитку нації.

На 1939-й рік пануючою була доктрина „націократичної” держави з авторитарним політичним режимом, винятковою роллю ОУН у суспільстві, запереченням загальних виборів та суспільної рівності людей.

Після Другої світової війни на зміну їй прийшла концепція „поміркованого” демократичного політичного режиму, який мав базуватися на принципах багатопартійності, загальних прямих виборів, дотриманням усіх прав і свобод громадян з боку держави. Але з правом останньої втручатися у політичне і суспільне життя народу. Регулююча та контролююча функції держави вважалися ідеологами ОУН чи не основними протягом усього досліджуваного нами періоду.

Стосовно форми правління, то у програмі II Великого Збору 1941р., який започаткував діяльність ОУН(б), ми бачимо риси авторитарного політичного режиму і водночас ознаки республіканської президентської форми з поділом влади на три гілки та місцевим самоврядуванням.

Майбутня форма правління, запропонована в 1939р. ОУН(м) і закріплена в її програмі, за своїм змістом, з певними застереженнями, наближалася до конституційної виборної монархії.

Повоєнні суспільно-політичні позиції обидвох середовищ ОУН зазнали змін стосовно форми правління. Запропонований устрій містив усі ознаки республіканського. Проте зміни все ще носили половинчатий характер, залишаючи за державою механізми контролю за життям громадян. Найбільш адекватною формою діячів ОУН бачили авторитарну демократію: з одного боку – з участю народу у формуванні влади, з іншого – із сильною владою.

Загалом, аналіз публіцистичної спадщини діячів ОУН приводить до висновку: основна увага приділялася проблемі політичного режиму, а питання конкретної форми правління не було принциповим. Відтак, ми бачимо постійну повоєнну еволюцію концепцій: від президентської форми до парламентської і навпаки. В напрацюваннях теоретиків ОУН спостерігається також синтез ідей народного суверенітету, тобто встановлення громадянами форм і компетенцій державної влади та авторитарних принципів її реалізації.

Відмінну позицію у займала ОУН(з), яка не націю, а окрему людину проголошувала абсолютною цінністю. Такі погляди є близькими до ліберальних. Саме діячі цієї групи пропагували ідеї розвитку громадянського суспільства та правової держави.

Великого значення теоретики ОУН надавали соціально-економічним програмам розвитку держави. Увага до них породила критику пануючих у світі ліберальної та соціалістичної систем, водночас, концепції Організації увібрали в себе елементи і ліберальної, і соціалістичної ідеологій та, по-суті, пропонували їх своєрідний синтез.

Можна виділити такі основні аспекти поглядів ОУН на соціально-економічні питання: національна революція водночас проголошувалася соціальною; зверталася увага на специфічну роль держави в економічній сфері; панувало особливе ставлення до зайнятості та її роль; поширювалося нетрадиційне розуміння власності та її функцій в суспільстві; неприпустимою вважалася експлуатація людини.

Мельниківці і бандерівці не передбачали можливості автономії економічної складової від політичної і вбачали у державному втручанні єдиний спосіб уникнення економічних криз і безробіття.

Аналіз документів ОУН дозволив зробити висновок про соціальну спрямованість майбутньої економічної політики держави. Програмні засади Організації вимагали високого рівня розвитку економіки, низького рівня інфляційних процесів та сприятливих зовнішньоекономічної і політичної кон'юнктур.

Погляди середовищ ОУН на національну політику пройшли еволюцію від дискримінаційних стосовно нацменшин до демократичних. Але, якщо представники ОУН(б) під впливом зовнішніх та внутрішніх тенденцій стали на засади європейських стандартів, то у творах діячів середовища А. Мельника виношувалися дискримінаційні плани по відношенню до нацменшин.

Тотальність націоналізму передбачала комплекс заходів, спрямованих на забезпечення релігійного життя в державі відповідно до „критеріїв корисності”, вироблених ОУН. Але, оунівці розмежували поняття релігії в житті народу та становище церкви у державі.

Велика роль відводилася державі в розвитку культурної сфери. Перед нею оунівці ставили два основних завдання: відродити занедбану окупантами культуру і духовність; забезпечити їх розвиток та спрямувати на консолідацію суспільства шляхом підкреслення національних особливостей, самодостатності і культурної самобутності українців. Реалізація завдань передбачала впровадження певного контролю за духовною сферою людини. Одну з основних ролей в цьому мала відігравати система освіти та державний контроль за нею.

Основні положення дисертації викладені у таких публікаціях автора:

1. Рибак А. Еволюція поглядів діячів ОУН 1940-1950-х років на політичний режим майбутньої української держави // Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку: Збірник наукових праць / Інститут народознавства НАН України, Інститут українознавства ім. І.Крип'якевича, Національний університет „Львівська політехніка”. – Львів, 2006. – Вип. 17. – С.118-123.

2. Рибак А. Основні засади соціально-економічної політики у публіцистиці ОУН 1940-1950-х років // Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку: Збірник наукових праць / Інститут народознавства НАН України, Інститут українознавства ім. І.Крип'якевича, Національний університет „Львівська політехніка”. – Львів, 2006. – Вип. 18. – С.173-178.

3. Рибак А. Релігійна політика суверенної держави у політичних концепціях Організації українських націоналістів 1940-1950-х років // Держава і право: Збірник наукових праць. Юридичні і політичні науки. — К.: ІДП НАНУ, 2006. – Вип. 33. – С. 583-591.

4. Рибак А. Ставлення до демократії у політичній думці ОУН 1940-1950-х років // Наукові записки Національного університету „Києво-Могилянська Академія”. Політичні науки. – Київ: Видавничий дім „КМА”, 2006. – 96с. – Том 57. – С.37-43.

5. Рибак А. Сутність держави за ідеологією українського націоналізму у 1940 – 1950 рр. // Ефективність державного управління: Збірник наукових праць ЛРІДУ НАДУ / За заг. ред. А.О. Чемериса. – Львів: ЛРІДУ НАДУ, 2006. – Вип. 10. – С. 250-258.

6. Рибак А. Державотворчі погляди у працях Осипа Дякова // Ефективність державного управління у контексті європейської інтеграції: Матеріали щорічної науково-практичної конференції 23 січня 2004 р. / За заг. ред. А.О.Чемериса. – Львів, ЛРІДУ НАДУ, 2004. – 332с. – Ч.2. – С.113-116.

7. Рибак А. Критика більшовицького устрою у працях О.Дякова – „Горнового” // Український визвольний рух: Збірник статей та матеріалів. – Львів: Центр досліджень визвольного руху, 2005. – Вип. 5. – С.145-152.

8. Рибак А. Оунівська закордонна публіцистика 1940-1950-х років про позицію Заходу щодо українського питання // Національні рухи опору в Східній та Центральній Європі кінця 1930-х – середини 1950-х років: Матеріали міжнародної науково-теоретичної конференції. – К.: КМПУ ім. Б.Д. Грінченка, 2005. – С.87-92.

9. Рибак А. Ставлення до російського народу у працях оунівських публіцистів 1940-1950-х років // Наукові записки „Національного університету „Острозька академія”: Історичні науки. – Острого, 2006. – 416с. – Вип. 6. – С.303-319.

АНОТАЦІЯ

Рибак А.І. Концепція української держави в ідеології ОУН (1939-й – 1950-і роки). – Рукопис. – 237с.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата політичних наук за спеціальністю 23.00.01 – теорія та історія політичної науки. – Національний університет „Острозька академія”, Острог, 2006.

На основі аналізу архівних матеріалів, опублікованих джерел, наукової літератури у дисертації здійснено комплексний аналіз політичних платформ усіх відгалужень ОУН та реконструйовано їх концепції державного будівництва. Охарактеризовано основні етапи формування, а також причини і напрямки еволюції ідеологічних та програмних аспектів Організації українських націоналістів. З'ясовано теоретико-практичні аспекти функціонування державного механізму та суспільних інституцій в ідеології ОУН. Проведено аналіз основних напрямків соціально-економічного розвитку держави за ідеологією Організації українських націоналістів. У дисертації також відображено плани державної політики трьох гілок ОУН щодо національних меншин, церковно-релігійної та освітньо-культурної сфер.

Ключові слова: ОУН, націоналізм, українська державність, організація влади, політичний режим, форма правління, суспільний устрій, демократія, націократія, солідаризм, економічна політика, культурно-релігійна політика.

АННОТАЦІЯ

Рыбак А.И. Концепция украинского государства в идеологии ОУН (1939-й – 1950-е годы). – Рукопись. – 237с.

Диссертация на соискание научной степени кандидата политических наук по специальности 23.00.01 – теория и история политической науки. – Национальный университет «Острожская академия», Острог, 2006.

Охарактеризованы основные этапы формирования, а также причины и направления эволюции идеологических и программных аспектов Организации украинских националистов. В диссертации показаны отличия идейного характера между тремя ветвями ОУН. Выявлены теоретико-практические аспекты функционирования государственного механизма и общественных учреждений в идеологии ОУН. В частности, исследованы сформированные в конце 1930-х годов позиции общественно-политической мысли ОУН относительно принципов организации общества и определяющих основ политического режима будущего украинского государства. Констатируется эволюция идейных позиций ОУН относительно содержания и общественно-политической жизни в направлении к признанию ряда демократических принципов и выяснена интерпретация деятелями сущности понятия „демократия” ОУН.

Раскрыты взгляды теоретиков и публицистов бандеровской части ОУН на механизмы организации, принципы взаимодействия и функции центральных и местных органов власти в независимом государстве. Исследованы официальные и неофициальные документы ОУН(м) с целью выяснения позиций относительно способов образования, порядка функционирования органов государственной власти и местного самоуправления на разных этапах создания государства.

Согласно идеологии Организации украинских националистов проведен анализ основных направлений социально-экономического развития государства. Анализируются главные принципы развития социально-экономической сферы государства, которые вытекают из документов и материалов ОУН. Показан комплекс проблем, связанный с развитием аграрного сектора экономики страны, которые поднимались в документах Организации и работах ее деятелей. Диссертант также проанализировал позиции оуновцев относительно направлений развития политики государства в сфере промышленного производства. На основе анализа теоретико-публицистических работ и официальных документов отражена концепция социальной политики в будущем независимом государстве. Установлено, что понимание ее сущности совпадает с современным. Из комплекса оуновских материалов, посвященных социально-экономическому развитию государства, диссертант выделил позиции относительно функционирования торгово-финансовой, денежной, налоговой, банковской систем.

В диссертации отображены планы государственной политики всех ветвей ОУН, касающиеся национальных меньшинств, церковно-религиозной и просветительно-культурной сфер. Исследуются основы этнонациональной политики украинского национализма, эволюция взглядов и отличия позиций в этом вопросе. Обращается внимание на официальные и неофициальные взгляды Организации на проблемы церковно-религиозной политики независимого государства. В частности, проанализированы особенности сопоставления теории и практики украинского национализма и догм христианской церкви; исследовано видение оуновцами

взаимоотношений государства с религиозной сферой, как духовной составной жизни общества, и церквами, как общественными организациями. Установлена роль и значение культуры в контексте создания государства, принципы организации системы образования и воспитания, а также определен идеал человека, к которому стремился национализм при их посредничестве.

Ключевые слова: ОУН, национализм, украинская государственность, организация власти, политический режим, форма правления, общественное устройство, демократия, нациократия, солидаризм, экономическая политика, культурно-религиозная политика.

ANNOTATION

Rybak A.I. Conception of the Ukrainian state in ideology of OUN (1939th are 1950th). – Manuscript. – 237p.

Dissertation on the receipt of scientific degree of candidate of political sciences after speciality 23.00.01 is theory and history of political science. it is the National university „Ostrog academy”, Ostrog, 2006.

On the basis of analysis of the archived materials, published sources scientific literature, in dissertation the complex analysis of social and political opinion of all branches of OUN is carried out and reconstructed their conceptions of state building. The basic stages of forming, and also reasons and directions of evolution of ideological and programmatic aspects of Organization of the Ukrainian nationalists, are described. The theoretical-practical aspects of functioning of state mechanism and public institutes are found out in the political mind of OUN. The analysis of basic directions of socio-economic development of the state is conducted after ideology of Organization of the Ukrainian nationalists. In dissertation the plans of state policy of three branches of OUN are also represented in relation to the national minorities church-religious and educationally-cultural spheres.

Keywords: OUN, nationalism, Ukrainian state system, organization of power, political mode, form of rule, framework of society, democracy, natiocracy, solidarism, economic policy in a civilized manner-religious policy.